

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς. — Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδωρακόπουλος Καθ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΡΩΝ 41

1935

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΩΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Με τὸν ἐξαιρετικὰ δηλωτικὸν ὑπότιτλον «Μία ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ὡς φιλοσοφία τῆς ἱστορίας» συμπληρώνει καὶ ἐπεξηγεῖ ὁ Karl Joël τὸν κύριον τίτλον τοῦ βασιλικῆς ἔργου τοῦ «Wandlungen der Weltanschauung», ἔργου, τοῦ ὁποῦ ὁ μὲν πρῶτος τόμος ἐξεδόθη τὸ 1928, ὁ δὲ δεῦτερος πρὸ ἐλλείγων μόλις μηνῶν.) Ἡ ἀνάγκη, ὅπως καταστήσωμεν τὸ ἔργον τοῦτο γνωστὸν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινόν, συναδυσάσθη δυστυχῶς καὶ μετὰ τὴν ἠλιθεράν ὑποχρέωσιν, ὅπως τιμήσωμεν ταῦτοχρόνως διὰ τῆς ἀναλύσεως τοῦτου καὶ τὴν μνήμη τῆς συγγραφέως, ὁ ὁποῦς μετὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ τελευταίου τυπογραφικοῦ δοκιμίου τοῦ δευτέρου τόμου παρητήθη—ἐκουσίως. Πά τῆδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν—τῆς περαιτέρω ὑλικῆς πρὸς τὸν κόσμον αὐτὸν σχέσεως. Παρητήθη τῆς σχέσεως ταύτης καὶ ἐγκατέλειπεν ὡς ὑλικὸς ἀνὴρ τὰ ἐγκόσμια, ὅταν συνεπλήρωσε καὶ ἐξησφάλισε κατὰ τὸν ἰσχυρότερον δυνατὸν τρόπον τὴν πνευματικὴν εἰς αὐτὰ παρουσίαν του. Διότι τὸ ἔργον, τὸ ὁποῦν πρόκειται νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐνταῦθα, ἀποτελεῖ τὸ λαμπρὸν τέλος μακρᾶς φιλοσοφικῆς ἡράσεως, τὸ τέλος ὅμως, διὰ τοῦ ὁποῦ ὁ μέχρι τῶν τελευταίων του στιγμῶν πνευματικῶς νεανικώτατος «δράστης» ἐσημείωσεν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος ἕνα ἀπὸ τὰ ζωηρότερα καὶ τολμηρότερα βήματα.

Τὸ ἔργον τοῦ Karl Joël «Wandlungen der Weltanschauung» ἐμφανίζεται ὡς ἓν ἐκ τῶν ἐλλείγων πράγματι «μεγάλων» (μεγάλων εἰς ποσοτικὸν καὶ ποιοτικὸν ὄγκον, εἰς ἕκτασιν καὶ συνθετικὴν ἀξίαν) ἔργων, τὰ ἀποῦ ἐσημειώθησαν εἰς τὸν ὀρίζοντα τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν. Ἡ θέσις του εἶναι παραπλεύρως εἰς ἔργα, ὅπως τοῦ Karl Jaspers ἢ «Φιλοσοφία», τοῦ Max Weber ἢ «οἰκονομία καὶ κοινωνία» καὶ τοῦ Oswald Spengler «τὸ τέλος τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ». Ὅπως τὰ ἔργα αὐτά, ἔργα ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης τινὲς ἀσχετὰ πρὸς ἀλλήλα, οὕτω καὶ τὸ ἔργον τοῦ Joël συνδυάζει τὰς τρεῖς ἀναγκαίας προϋποθέσεις διὰ τὴν ὑπαρξίν παντὸς πράγματι μεγάλου ἔργου.

1) Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen.

Ἐν πρώτοις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναχθῆ ἀπλῶς καὶ μόνον εἰς θεωρητικὴν δύναμιν τοῦ συγγραφέως· ἡ πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέκυψεν, εἶναι καθολικωτέρα καὶ πλουσιωτέρα, χωρὶς πάντως νὰ παύῃ νὰ εἶναι κατὰ κύριον λόγον θεωρητικὴ. Δεύτερον: τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα ἔργα, ὡς καὶ τὸ ἔργον τοῦ Joël, μεγάλα εἰς ἑκτασιν, εἰς ὄγκον ποσοτικόν, προδίδουν—καὶ αὐτὸ εἶναι ἐπίσης ἀναγκαῖον διὰ τὴν ὑπαρξίν μεγάλου ἔργου—ἀντοχὴν τοῦ συγγραφέως ἀσυνήθη εἰς τὴν δημιουργικὴν του ἐκδήλωσιν. Καὶ τρίτον: ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα δὲν βασίζονται μόνον ἐπὶ ἐξαιρετικῆς, εἰς βάθος καὶ ἑκτασιν (ἀντοχῆς), δημιουργικῆς πνοῆς, ἀλλὰ βασίζονται καὶ ἐπὶ τῆς συνθετικῆς καὶ πρὸς τὴν χρονικῶς περιωρισμένην ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου συνήθως ἀσυμβιδάστου χρησιμοποίησεως ἐξαιρετικῶς μεγάλου ὕλικου, ὕλικου εἰλημμένου ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ κόσμου, τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ἀνθρώπου. ὕλικου τέλος ὄχι λεξικογραφικῶς συνηρηολογημένου, ἀλλ' οὐσιαστικῶς συγχωνευμένου εἰς τὸ ὅλον ἔργον. Τοῦτο ἰσχύει ὄχι μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἔργα τῶν Max Weber, Oswald Spengler καὶ Karl Joël, ὅπου τὸ πρᾶγμα εἶναι ἐμφανές, διότι τὸ ὕλικόν εἶναι κατὰ κύριον λόγον ἱστορικόν, ἀλλ' ἰσχύει (ἴσως μάλιστα περισσότερον) ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ ἔργον τοῦ Karl Jaspers, τὸ ὁποῖον βασίζεται ἐπὶ ἀπεράντου ὕλικου ἀναφερομένου εἰς τὴν ψυχικὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν, ὕλικου συλλεγέντος δι' ἀμέσου πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὰ μυστήριά της ἐπαφῆς τοῦ συγγραφέως, διὰ πείρας (εἰς τὴν βαθυτάτην τῆς λέξεως ἔννοιαν) προσωπικῆς. Αὐτὸ εἶναι ἀκριβῶς ἐν ἑκ τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν, δι' ὧν διακρίνεται ἡ «Φιλοσοφία» τοῦ Jaspers ἀπὸ τὰ περισσότερα φιλοσοφικὰ συγγράμματα τῶν τελευταίων δεκαετιῶν, συγγράμματα, τῶν ὁποίων οἱ συγγραφεῖς, διὰ νὰ ἀποφύγουν δῆθεν τὸν ψυχολογισμόν ἢ τὸν ἱστορισμόν, πράγματι ὅμως διὰ νὰ καλύψουν τὴν ἀνεπάρκειάν των ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν ἀνθρωπίνων, καταλήγουν εἰς σχήματα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κενά, εἰς ἀφαιρέσεις ἐπὶ ἀφαιρέσεων, περιορίζουν συγκεκριμένως τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν ἀνάλυσιν ἑνὸς ἐστερημένου σαρκῶν καὶ ἀληθοῦς ὑπάρξεως τυπικοῦ τῆς ζωῆς ὑποκειμένου, ἑνὸς παραδόξου ὡς πρὸς τὴν κανονικότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν γυμνότητά του φιλοσοφικοῦ Ροδινσῶνος, τὸν ὁποῖον εἰς μάτην θὰ ἀναζητήσωμεν ἔξω τῆς φανταστικῆς ξηρᾶς νησίδος, ἐπὶ τῆς ὁποίας τὸν τοποθετοῦν οἱ φιλόσοφοι. Ὁ Jaspers, χωρὶς νὰ καταφεύγῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ τυχαῖον ψυχολογικόν ὑποκείμενον, χωρὶς νὰ ἀνάγῃ τοῦτο εἰς τὸ μέτρον τοῦ παντός (ὅποτε τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος μέτρον θὰ ἦτο ἀπροσδιόριστον), ἀποφεύγει πάντως καὶ τὴν τυποκρατίαν τῶν περισσοτέρων φιλοσόφων τῆς ἐποχῆς μας. Τὸν ἀνθρώπον, πέραν τῶν τυχαίων ἐμπειρικῶν του ἐκδηλώσεων, εὕρισκει ὁ Jaspers ὡς ἐνιαῖον σύνολον ὄχι εἰς τὰς τυπικὰς δυνατότητας τῆς συνειδήσεώς του, ἀλλ' εἰς τὴν οὐσιαστικὴν αὐτοῦ «ὑπόστασιν», περὶ τῆς ὁποίας μᾶς λέγει τόσα, ὅσα ἐλάχιστοι μέχρι τοῦδε κατῴρθωσαν νὰ μᾶς εἴπουν, διότι ἐλάχιστοι εἶχον καὶ ἔχουν τὴν οὐσιαστικὴν ἐκείνην πέτραν τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν ἐθεώρησαν ὡς

ποιητής Rainer Maria Rilke ως την αναγκαία προϋπόθεσιν αὐτῆς ταύτης τῆς θεωρουμένης συνήθως ως ανεξελέγκτου ποιητικῆς δημιουργίας.

* * *

Με τὸ πρόχειρον αὐτὸ σημείωμα, τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ἀφιερῶ-
σωμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Karl Jöel, δὲν ἀποβλέπομεν, οὔτε νὰ ἀνα-
πτύξωμεν ἐν περιλήψει ὀλοκλήρῳ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου τούτου,
οὔτε νὰ ὑποβάλλωμεν τοῦτο εἰς κριτικὴν. Περὶ τοῦ κυρίου καὶ οὐσια-
στικοῦ μάλιστα περιεχομένου τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔργου δὲν θὰ γίνῃ
καὶ ἐνταῦθα λόγος. Εἰς τοὺς δύο ὀγκώδεις τόμους του, συγκεκριμέ-
νως δὲ ἀπὸ τῆς σελίδος 115 τοῦ πρώτου τόμου καὶ πέραν, ἐπιχειρεῖ ὁ
Jöel, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος π. χ., πλήρει συνθετικὴν ἀνασκό-
πησιν ὀλοκλήρῳ τῆς πνευματικῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, συν-
δυάζων πρὸς τὰς καθάρως «πνευματικὰς» ἐκδηλώσεις καὶ φάσεις τῆς
ἐκείνης, αἱ ὁποῖαι κατ' ἐπίφασιν δὲν εἶναι πνευματικαί, εἰς τὰς ὁποίας
ὅμως τὸ ὀξύτατον ὄλεμα τοῦ ἐκλιπόντος φιλοσόφου κατορθώνει νὰ ἀνα-
καλύψῃ στοιχεῖα κοσμοθεωρητικῶν διαθέσεων καὶ στάσεων. Ἡρησκεία,
φιλοσοφία, ἐπιστήμαι, πόλεις καὶ τέχναι, πολιτικὴ καὶ οἰκονομία, ἥθη
καὶ ἔθιμα ἐκάστης περιόδου, ἐνδιάθετοι τάσεις ἐκδηλούμεναι εἰς τὰς
μαλλον ἀσημάντους (κατ' ἐπίφασιν ἀσημάντους) ἐκδηλώσεις τῆς καθη-
μερινῆς ζωῆς, ἕλα αὐτὰ περιγράφονται, χαρακτηρίζονται μὲ τὰς εὐστο-
χωτέρας τῶν φράσεων καὶ συνυφαίνονται κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος ἐμφα-
νίζει ἐκάστην ἐποχὴν, ἕκαστον αἰῶνα, ὑπὸ τὸ φῶς ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ,
ἐνιαίαν εἰκόνα ἀποδίδοντος προβολέως. Περὶ ὅλων αὐτῶν οὐδεὶς θὰ γίνῃ
ἐνταῦθα λόγος. Δὲν ἐπιτρέπεται ἄλλως τε νὰ γίνῃ. Κάθε περίληψις θὰ
ἀπετέλει βεβήλωσιν. Ἡμεῖς θὰ ἀρκεσθῶμεν ἐνταῦθα μόνον καὶ μόνον εἰς
τοῦτο: εἰς τὸ νὰ ἐπιχειρήσωμεν περίληψιν τινὰ τῶν εἰσαγωγικῶν ἀπλῶς
τοῦ Jöel κεφαλαίων, εἰς τὰ ὁποῖα ὀρίζει οὗτος τὴν θέσιν του ἀπέναντι
τῶν προβλημάτων τῆς «ἀληθείας», τῆς «κοσμοθεωρίας» καὶ τῆς «παγκο-
σμίου ἱστορίας». Ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν εἰσαγωγικῶν κεφαλαίων δὲν θὰ
ἐπιχειρήσωμεν περίληψιν συστηματικὴν. Σκοπὸς μας εἶναι νὰ καταστή-
σωμεν προσιτὴν εἰς τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην τὴν πνευματικὴν τοῦ
Jöel φυσιογνωμίαν μέσῳ ὀρισμένων μόνον διατυπώσεων, αἱ ὁποῖαι
περιλαμβάνονται εἰς τὰ εἰσαγωγικά τοῦ ἔργου του κεφάλαια, μέσῳ τῶν
διατυπώσεων συγκεκριμένως ἐκείνων, δι' ὧν ἐπιτυχάνει οὗτος νὰ
ὀρίσῃ κατὰ τρόπον συνθηματικὸν καὶ κτυπητὸν τὴν θετικὴν ἢ ἀρνητι-
κὴν στάσιν του ἀπέναντι τῶν θεμελιωδῶν τῆς ἐποχῆς μας κατευθύν-
σεων καὶ προβλημάτων.

Ἐξ ἄρχῆς—καὶ δὴ εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου
του—τονίζει ὁ Karl Jöel, ὅτι δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐμφανίσῃ
ἄλλας μὲν περιόδους τῆς ἱστορίας ὡς ἀπολύτως καταδικαστέας, ἄλλας
δὲ ὡς ἀπολύτως ἐπαινετάς. Κάθε ἐποχὴ—καὶ τὴν περίφημον αὐτὴν
φράσιν τοῦ Rilke ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Jöel—«ὑπάρχει ἐν ἡμεῖσι»

πρὸς τὸν Θεὸν ἀναφορᾶ» («ist unmittelbar zu Gott»). Κάθε ἐποχὴ «φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν εὐλογίαν, ὡς καὶ τὴν κατάραν τῆς». «Ὅλοι οἱ δρόμοι ὁδηγοῦν εἰς τὴν σωτηρίαν καὶ ὅλοι εἰς τὴν συμφορὰν». Ἡ ἀξία τῶν ἐποχῶν δὲν πρέπει νὰ κρίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κατευθύνσεως, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν χαράσσουν καὶ ἀκολουθοῦν· πρέπει νὰ κρίνεται ἀναλόγως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν σταδίων, τὰ ὁποῖα διήγυσεν οὗτος εἰς τὴν οἰανδῆποτε ὁδόν, τὴν ὁποίαν ἔτυχε νὰ πορευθῆ· πρέπει νὰ κρίνεται ἀναλόγως τοῦ σημείου, μέχρι τοῦ ὁποίου ἐπροχώρησαν οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὴν πορείαν των. Ἡ σκέψις αὐτῆ τοῦ J o ë l ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὸν παρατηροῦντα τὴν ἱστορίαν. Δι' αὐτῆς ἀποφεύγομεν καὶ τὸν ρωμαντικὸν ἱστορισμὸν, ὁ ὁποῖος θὰ μᾶς ὠδήγει εἰς τὸ νὰ παρδεχθῶμεν ὡς ἀξιὸν πᾶν τὸ ἱστορικῶς δεδομένον—(ἡ φράσις τοῦ K a n k e μόνη τῆς θὰ ὠδήγει πρὸς τοιαύτην κατεύθυνσιν)—, ἀποφεύγομεν ὁμῶς καὶ τὴν ἀντιϊστορικὴν κατεύθυνσιν τῶν λογοκρατῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐκτιμοῦν τὰ βήματα τοῦ παρελθόντος εἰ μὴ μόνον ἐφ' ὅσον ὁδηγοῦν πρὸς τὸ ὑπ' αὐτῶν αὐθαιρέτως κατασκευαζόμενον ἀπόλυτον μελλοντικὸν «ἰδεῶδες». Ἀκολουθοῦντες τὴν κατεύθυνσιν, τὴν ὁποίαν ὑποδεικνύουν αἱ ἀνωτέρω σκέψεις τοῦ J o ë l, εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ κατανοήσωμεν τὴν ἱστορίαν, συνδυάζοντες τὸ σχετικὸν πρὸς τὸ ἀπόλυτον, χωρὶς νὰ συγχέωμεν ταῦτα πρὸς ἀλλήλα. Σχετικαὶ εἶναι ὅλαι αἱ ὁδοί, τὰς ὁποίας χαράσσει ἡ ἱστορία. Τὰ ἀληθῆ των τέρματα ὑπάρχουν ὅλα—ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἀντικειμενοποιήσωμεν τὰς ὁδοὺς ὡς τοιαύτας— πέραν πάσης μέχρι τοῦδε πραγματοποιηθείσης ἱστορίας. Κρινόμεναι ἐπὶ τῇ βάσει τερμάτων οὕτω πως νοουμένων, ἐμφανίζονται ὅλαι αἱ ὁδοί, εἰς ὅλα αὐτῶν τὰ στάδια, ὡς σχετικαί, ὡς ἔχουσαι δηλαδὴ ἀξίαν μόνον ἐφ' ὅσον καὶ κατ' ὅσον ὁδηγοῦν πρὸς τὸ διαρκῶς εἰς ἀπώτερον μέλλον μετατοπιζόμενον τέρμα των. Καὶ τοῦτο εἶναι πράγματι ἀληθές. Ἐφ' ὅσον ἡ ἱστορία προχωρεῖ, καμμία ὁδὸς δὲν σταματᾷ, δὲν ἐξαντλεῖται. Σταματοῦν ὁμῶς οἱ ἐπ' αὐτῶν βαδίζοντες ἄνθρωποι. Αὐτοὶ σημειώνουν σταθμούς. Ἡ στάσις των, ἐφ' οἰασδῆποτε ὁδοῦ καὶ εἰς οἰονδῆποτε σημείον τῆς ὁδοῦ ταύτης ἐὰν σημειωθῆ, δυνατόν νὰ εἶναι ἀπόλυτος, δυνατόν νὰ ἔχῃ ἀπόλυτον ἀξίαν. Ὁ παρατηρῶν λοιπὸν τὴν ἱστορίαν—καὶ νομίζομεν, ὅτι διερμηνεύομεν πιστῶς τὸ πνεῦμα τοῦ J o ë l, ἐπιχειροῦντες τὰς διατυπώσεις αὐτὰς—θὰ ὁλοκληρώσῃ τὴν παρατήρησιν του μόνον, ἐὰν, παραπλεύρως εἰς τὸ σχετικόν, ἀνακαλύψῃ καὶ τὸ ἀπόλυτον. Πρέπει νὰ συνδυάζωμεν ὁμῶς ταῦτα (τὸ σχετικὸν καὶ τὸ ἀπόλυτον) χωρὶς—ὡς ἐλέχθη ἤδη—καὶ νὰ τὰ συγχέωμεν πρὸς ἀλλήλα. Ὁ ὁρμώμενος ἀπὸ τὸν ρωμαντικὸν ἱστορισμὸν συγχέει ταῦτα, ἀνάγων πᾶν τὸ ἱστορικῶς δεδομένον εἰς ἀπόλυτον ἀξίαν. Ὁ διεπόμενος ὑπὸ κατευθύνσεως λογοκρατικῆς—καὶ ὡς τοιοῦτος πρέπει μάλιστα κατ' ἐξοχὴν νὰ χαρακτηρισθῆ ὁ ἐρμηνεύων τὴν ἱστορίαν ὀλιστικῶς—βλέπει τὰ πάντα ὡς σχετικὰ καὶ ὡς ἐκπροσωποῦντα νομοτέλειαν περιάγουσαν τὸν ἄνθρωπον εἰς πλήρη παθητικότητα, ἐμφανίζουσαν τοῦτον ὡς ἀπλοῦν ἀντικείμενον. Ὁ J o ë l μάλιστα δὲν ἀρνεῖται ἀπλῶς

αυτά τὰ δύο ἄκρα, ἀλλὰ προχωρεῖ περισσότερο. Ἐξερχόμενος εἰς τὸ πρῶτον ἐκ τῶν δύο εἰσαγωγικῶν οὕτως εἶπειν κεφαλαίων τοῦ ἔργου του, ἀρνεῖται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὄχι μόνον τὸν ἀπόλυτον ὕλισμόν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπόλυτον ἰδεαλισμόν ἐν γένει, τὸνίζει ὀρθότατα, ὅτι ἡ ἀλήθεια ὑπάρχει εἰς τὸν συνδυασμόν τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ, ὑπάρχει εἰς τὴν ἐνωσίν των. Ἡ ἐνωσις βεβαίως αὐτῇ διεσπάσθη ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ κύριον θέμα τοῦ δράματος, τὸ ὁποῖον ἐνομάζεται «ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος». Ἡ ἀνάγκη τοῦ «διανοεῖσθαι» προήλθεν ἀκριβῶς ἐκ τῆς διασπασθείσης ἐνότητος καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀποκατάστασιν, ἡ ὁποία οὔτε διὰ τὸ ζῆλον προβάλλει ὡς πρόβλημα (διότι πρὸ τῆς ἱστορίας ὑπάρχει ἡ ἐνότης τῆς ζωῆς ἀσυνειδήτως δεδομένη μεσση αὐτῶν τούτων τῶν αἰσθήσεων), οὔτε διὰ τὸν μυστικιστὴν εἶναι ἀναγκαῖα (διότι μετὰ τὴν ἱστορίαν, πέραν αὐτῆς, εἰς τὴν σφαῖραν θελαχθῆ, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῆ ὁ μυστικιστὴς, ἐπιτυχάνεται: ἡ ἐνότης, χωρὶς νὰ ζητηθῆται καὶ, διὰ τῆς ἀμέσου τῆς ψυχῆς μας ἀναγωγῆς εἰς τὸ ἐνιαῖον σύμπαν). Ἐὸ «διανοεῖσθαι» εἶναι ἡ μοῖρα τῆς ἱστορίας καὶ ἐμφανίζεται κατ' ἀκολουθίαν — ἐφ' ἕσον προκύπτει ἐκ τοῦ ὑπ' αὐτῆς δημιουργηθέντος χάσματος μεταξὺ ὑποκειμενικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ, ἐφ' ἕσον ἀποβλέπει μάλιστα εἰς τὴν συνειδητὴν τοῦ χάσματος τούτου γεφύρωσιν — ὡς ἡ κυριώτερα ἐκδήλωσις τῆς ἱστορίας. Διότι ἡ ἱστορία δὲν εἶναι μόνον τὸ χάσμα. Ἱστορία εἶναι ἡ πρὸς ὑπερνίκησιν ταύτου προβάλλουσα καὶ εἰς τὴν συνειδησίν μας ἀπευθυνόμενη ἐπιτολή. Καὶ ἐπιδιώκει τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης ὁ ἄνθρωπος ὄχι μόνον ὅταν παρτηρεῖ θεωρητικῶς, ἀλλὰ καὶ ὅταν ζῆ ἠθικατικῶς. ὅταν δημιουργῆ καλλιτεχνικῶς, ὅταν ὁρᾷ τέλος (καὶ αὐτὸ περιλαμβάνει τὰ πάντα) πρακτικῶς καὶ ἠθικῶς. Κοσμοθεωρητικὴ εἶναι ἡ στάσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ J o ũ l θεωρεῖ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐντεταλμένην νὰ μελετήσῃ ὅλας αὐτὰς τὰς στάσεις τοῦ ἀνθρώπου, νὰ περιλάβῃ ὅλας αὐτὰς εἰς τὸ ἀντικείμενόν τῆς, νὰ μετατραπῆ λοιπὸν κατ' οὐσίαν εἰς φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας. Ἰσχυρῶς, ὁ ὁποῖος δὲν ἀντιλαμβάνεται: — καὶ μεταχειρίζομεθα ἤδη φράσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ J o ũ l, — «ὅτι καὶ εἰς ἕνα μαρτύριον πίστεως, εἰς μίαν πολιτικὴν μεταρρυθμίσιν, εἰς μίαν συμφωνίαν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκδηλοῦται κοσμοθεωρία τις», αὐτὸς εἶναι ἴσως καλὸς «ἐρευνητῆς, φιλόσοφος ὅμως δὲν εἶναι». (1) φιλόσοφος μάλιστα, κατὰ τὸν J o ũ l, δὲν πρέπει ἀπλῶς νὰ ἀντιλαμβάνεται τὸ ἀνωτέρω λεχθέν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ ζῆ ὁ ἴδιος. Πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὄχι ἀπλῶς θεωρητικῶς, ἀλλὰ καὶ καλλιτέχνης, τύπος ἠθικατικῶς, ἄνθρωπος τῆς πρακτικῆς βουλήσεως. (2) J o ũ l κατακρίνει μάλιστα εἰδικῶς τὸν τύπον τοῦ «μοντέρνου», ὅπως λέγει, «κριτικοῦ φιλοσόφου», ὁ ὁποῖος — καὶ ὅταν παραδέχεται τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα — περιορίζεται εἰς τὸ νὰ ταξινομήσῃ ὅσα κοσμοθεωρητικὰ στοιχεῖα προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἠρησκείαν, τὴν τέχνην καὶ τὴν πρακτικὴν ζωὴν, μὴ ἐπιχειρῶν ὅμως καὶ νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν δι-

μιουργικὴν διαμόρφωσίν των. Κατὰ τὸν J o ë l, ὁ φιλόσοφος δὲν εἶναι τεταγμένος ἀπλῶς νὰ «γινώσκῃ». Πρέπει καὶ νὰ «διανοῆται» εἰς τὴν βαθυτάτην καὶ εὐρυτάτην τῆς λέξεως ἔννοιαν. Διαστέλλων ὁ J o ë l τὸ «Denken» ἀπὸ τὸ «Erkennen» καὶ τονίζων, ὅτι τὸ πρῶτον εἶναι ἀσυγκρίτως εὐρύτερον τοῦ δευτέρου, ἐννοεῖ, ὅτι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ «διανοεῖσθαι» — ὑφ' ἣν συνθετικὴν μορφήν πρέπει νὰ ἀσκῆ, τοῦτο ὁ φιλόσοφος — ὑπάγονται αὐταὶ αὐταὶ αἱ ὑπεράνω ἢ ἔστω πέραν τῆς λογικῆς ὀρῶσαι δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου ἢ μᾶλλον ἢ συνθετικὴ αὐτῶν ἐκδήλωσις.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαπιστώσεων συνάγει μάλιστα J o ë l καὶ ἄλλα οὐσιωδέστατα συμπεράσματα. Ὅπως τῶν ἀληθινῶν καλλιτεχνῶν τὰ δημιουργήματα — ὅσονδῆποτε διαφόρους κοσμοθεωρητικὰς στάσεις καὶ ἂν προδίδουν — δὲν ἀποκλείουν κατὰ βάθος ἄλληλα, οὕτω καὶ αἱ κοσμοθεωρίαι αὐταὶ καθ' ἑαυτάς, ἔταν προβάλλουν ὡς τοιαῦται ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν ἀληθινῶν φιλοσόφων, δὲν ἀποκλείουν ἢ μίαν τὴν ἄλλην. Δὲν καταλήγομεν ὅμως διὰ τῶν σκέψεων τούτων εἰς τὸν «σχετικισμόν»;

Ἐἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα ἀπαντᾷ ὁ J o ë l κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: Διὰ νὰ ὑπερνικήσωμεν τὸν σχετικισμόν, πρέπει — καὶ ἡ ἀπάντησις εἶναι μόνον ἐκ πρώτης ὄψεως παράδοξος — νὰ σχετικοποιήσωμεν καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον. Πρέπει νὰ τὸν ἀπελευθερώσωμεν ἀπὸ τὴν ἀρνητικότητά του καὶ νὰ τὸν συλλάβωμεν θετικῶς. Τὸ ὅτι αἱ κοσμοθεωρίαι ποικίλλουν, τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἔχει δίκαιον, ἀλλὰ σημαίνει ἀντιθέτως, ὅτι ὅλαι ἀκριβῶς ἔχουν δίκαιον, ὅτι ὅμως ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἔχει σχετικῶς δίκαιον, ὅτι δηλαδὴ ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἐκφράζει — (οὕτω πως θὰ διετύπωνε τὴν σκέψιν αὐτὴν ὁ Hans Freyer) — ἀλήθειαν «μερικὴν». Δίκαιον ἔχει — λέγει ὁ J o ë l — ἐκάστη κοσμοθεωρία ὡς πρὸς τὴν θετικὴν τῆς πλευράν, ὡς πρὸς ὅ,τι καταφατικῶς ἀπεδέχεται, ἀδίκον δὲ ὡς πρὸς τὴν ἀρνητικὴν τῆς πλευράν, ὡς πρὸς ὅσα ἀρνεῖται καὶ ἀποκλείει. «Ἡ ἀλήθεια ζῆ, μέλλει, ἀλλὰς λέξεις ἀναπτύσσεται, ὑφίσταμένη μεταλλαγὰς, μεταλλαγὰς ὅμως ὄχι χιλιετίαι, ἀλλὰ ζωντανὰς, δηλαδὴ ὀργανικὰς». Διὰ τὸν σχετικιστὴν αἱ μεταλλαγαὶ αὐταὶ εἶναι μηχανικαὶ καὶ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν σημαίνουν τίποτε. Διὰ τὸν J o ë l εἶναι αὐταὶ ὀργανικαὶ ἐκδηλώσεις μίαν καὶ τῆς αὐτῆς ζωῆς. Αὐταὶ αὐταὶ αἱ μᾶλλον μονομερεῖς καὶ φανατικαὶ κοσμοθεωρίαι πρέπει, κατὰ τὸν J o ë l, νὰ ἐκλαμβάνωνται ὄχι ὡς ἀποκλείουσαι τὰς ἄλλας, ἀλλ' ὡς τονίζουσαι ἀπλῶς ὑπὲρ τὸ δέον μίαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθείας πλευράν, τῆς ἄλλης πλευρᾶς, ἢ ὅποια παραμένει εἰς τὸ σκότος, προϋποτιθεμένης μάλιστα σιωπηρῶς καὶ συμπεριλαμβανομένης ἀσυναίσθητως. «Πᾶς ὅστις διανοεῖται κρατεῖ συγχρόνως φυλακισμένον μέσα του καὶ τὸν ἀντίπαλόν του ὡς συμπλήρωμά του». Ἐξ οὗ καὶ αἱ φαινομενικαὶ ἀντιφάσεις, αἱ ὅποια ὑπάρχουν εἰς τὰ ἔργα ὄλων τῶν φιλοσόφων.

Ἀπὸ τοὺς σχετικιστὰς ὅμως δὲν διακρίνεται ὁ J o ë l μόνον καὶ

μόνον ως πρὸς τὸ γεγονός, ἔτι ἀπήλλαξε τὸν σχετικισμόν ἀπὸ τὴν ἀρνητικότητά του. (1) J o ï l ἐπιχειρεῖ καὶ μερικὰ εἴηματα (εἴηματα οὐσιώδη) πέραν τοῦ σημείου, εἰς τὸ ὅποτον ἐφθάσαμεν διὰ τῆς ἀνωτέρω γενομένης ἀναπτύξεως. "Ὅλαι αἱ κοσμοθεωρίαι περιέχουν, κατὰ τὸν J o ï l, ἀλήθειαν. Περιέχουν ὅμως ὅλαι τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸν αὐτὸν βαθμόν; Ἔίναι ὅλαι ἐξ ἴσου μερικῶς ἀληθεῖς; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν ἀπαντᾷ ὁ J o ï l καταφατικῶς. (1) Βαθμὸς τῆς ἀληθείας ἢ μάλλον (ἢ διατύπωσις αὐτῆ) εἶναι ὀρθότερα) ἢ ἔκτασις τῆς ἀληθείας, τὴν ὅποιαν περιέχει ἑκάστη κοσμοθεωρητικὴ στάσις, ἐξαρτάται ἀπὸ τὸν βαθμόν τῆς γενικότητος, τῆς καθολικότητος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος στάσεως, χωρὶς ὅμως νὰ σημαίνει τούτο, ἔτι καὶ ἡ στενωτέρω, ἢ εἰδικωτέρα τῶν στάσεων δὲν περιέχει ἴσως ἕστω ἀληθοῦς προσανατολισμοῦ. "(1)σον καθολικωτέρα πάντως ἢ στάσις, ὅσον περισσότεραι καὶ πλουσιώτεραι αἱ πηγαί, ἀπὸ τὰς ὁποίας προκύπτει, τόσον μεγαλειότερα ἢ ἔκτασις τῆς ὁποιασδήποτε μερικῆς ἀληθείας, τὴν ὅποιαν ἐκφράζει. Πρέπει ὅμως νὰ καταλήξομεν ἐν τῷ αὐτῷ περιπτώσει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἀλήθεια ἐγκοινοῦται εἰς τὴν ἀπλήν καθολικότητα; (ὡς εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπαντᾷ ὁ J o ï l καταφατικῶς. Ἐάν τὸ καθολικόν, τὸ γενικόν ὡς τοιοῦτον ἀπετέλει τὴν ἀλήθειαν, τότε ἡ ἀλήθεια δὲν θὰ ἦτο ζωντανή καὶ ὀργανική. «Ἡ ἀπλή γενικότης», τονίζει ὁ J o ï l, «εἶναι κενὴ καὶ νεκρά». Ἐάν τὸ ὀργανικόν ἔχει ἀνάγκην διαρθρωσεως καὶ περιεχομένου. Καὶ ἡ ἀλήθεια ζῆ ζωνὴν ὀργανικὴν. (1) χαρακτηρ τῆς ἀληθείας εἶναι κατὰ βάθος ἠθικὸς. Διὰ τῆς ἀληθείας δικαιώνει τὸ πνεῦμα τὴν ὑπαρξίν του καὶ ἡ ἀποστολή, ἢ κατασκευασμένη πρὸς τὴν ἀλήθειαν, εἶναι κατ' ἀκολουθίαν ἠθικῶς κρίσιμος καὶ σοβαρὰ. Διὰ νὰ πορευθῶμεν τὴν ὁδόν, ἢ ὅποια ὁδηγῆι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, δὲν ἀρκεῖ νὰ σκεπτόμεθα τυπικῶς ὀρθῶς. Ἐκτός τῆς τυπικῆς ἀληθοῦς ἐνότητος τοῦ ὑποκειμένου χρειάζεται—καὶ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῆ ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου—ἡ οὐσιαστικῶς ἀληθῆς πολλαπλότης τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ κόσμου. Ἡ ἀλήθεια, ἢ πλήρης ἀλήθεια προκύπτει ἐκ τῆς ἀναγκαιότητος, μετ' ἧς συνυφαίνονται (ἐφ' ὅσον καὶ κατ' ὅσον συνυφαίνονται) τὸ ὑποκείμενον μετὰ τοῦ ἀντικειμένου.

"Ἄς ἐπανέλθομεν ὅμως εἰς τὴν σκέψιν τοῦ J o ï l, κατ' ἣν ὅλαι αἱ κοσμοθεωρίαι εἶναι μερικῶς ἀληθεῖς. Ἐν συνδυασμῷ πρὸς αὐτὴν προβάλλει τὸ ἐρώτημα: αἱ μεταλλάγαι καὶ ποικιλίαι, τὰς ὁποίας παρουσιάζουν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος αἱ κοσμοθεωρητικαὶ τοῦ ἀνθρώπου στάσεις, σημαίνουν ἄρα γε ἀπλήν ἐπανάληψιν παλαιοτέρων πάντοτε στάσεων; Ἡ ἀλήθεια, ἢ παρ' ἐκδηλωθεῖσα ὡς πρὸς ὀρισμένην πλευράν τῆς, ζῆ ἄρα γε πλέον ὡς παλαιὰ ἀλήθεια καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην οὐσιαστικοῦ ἀναδοπισματός εἰς τὸ ὑφ' ἑκάστης μελλούσης ἐποχῆς ἐκπροσωπούμενον «παρόν»; Καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπαντᾷ ὁ J o ï l κατὰ τρόπον συνιστῶντα οὐσιαστικὴν εἰς τὴν διατύπωσιν πρωτοτυπίαν. Καὶ ὀνομάζομεν τὴν εἰς τὴν διατύπωσιν σημειωμένην πρωτοτυπίαν οὐσιαστικὴν, διότι νομίζομεν ὅτι καὶ αὐτὴ (συνήθως μάλιστα

αὐτὴ κυρίως) ἔχει σημασίαν, ὅσκις ἐκδηλοῦνται δι' αὐτῆς ψυχικαὶ διαθέσεις οὐσιαστικῶς σημαντικά. Ἡ ἀλήθεια—οὕτω πως ἀπαντᾷ ὁ J o ë l εἰς τὸ ἀνωτέρω τεθὲν ἐρώτημα—εἶναι «αἰωνίως παλαιὰ καὶ αἰωνίως νέα». Τὸ ὅτι εἶναι αἰωνία, αὐτὸ δὲν σημαίνει, ὅτι εἶναι ἀκίνητος καὶ ἀναλλοίωτος. Ἐάν ἦτο ἡ ἀλήθεια ἀναλλοίωτος καὶ ἀκίνητος, τότε «ἀλήθειαν θὰ ἀπετέλει μόνον ὁ θάνατος» καὶ «ἡ ζωὴ θὰ ἦτο πλάνη». Μεταβαλλομένων διαρκῶς τῶν κοσμοθεωριῶν, δὲν ἐπανέρχονται ἀπλῶς αἱ παλαιότεραι, ἀλλ' ἐντείνεται καὶ ἡ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τάσις». Ἡ μεταβολὴ εἶναι, κατὰ τὸν J o ë l, ἀναγκαία δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ζωὴν τῆς ἀληθείας. «Ἡ ἀλήθεια ὑπάρχει βεβαίως ὑπεράνω ἡμῶν—ἄλλως δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τὴν ἀναζητήσωμεν· ὑπάρχει ὅμως καὶ μέσα μας—ἄλλως δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τὴν εὕρωμεν». Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια ἀπλῶς καὶ μόνον αἰωνία, ἀλλὰ, συνδεομένη πρὸς ἡμᾶς, εἶναι ταυτοχρόνως καὶ χρονικῶς προσδιωρισμένη. Τὸ μυστήριον τῆς ἀληθείας εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς. Ἡ πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πηγάζει ἡ ζωὴ, εἶναι ἐπίσης αἰωνία· καὶ ὅμως ἀναπτύσσεται ἡ ζωὴ ἐν τῷ χρόνῳ. «Ἡ ἀλήθεια, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἀποτελεῖ βεβαίως ἀξίαν καὶ ἀσφαλῶς ἀξίαν ἀπόλυτον· τὸ ἀπόλυτον εἶναι ὅμως νεκρὸν, ἐάν δὲν ἐκδηλοῦται ἡ ἐπίδρασις του ἐπὶ τοῦ σχετικοῦ». Ὁ καθ' αὐτὸ σχετικιστὴς ἀρνεῖται καὶ καταστρέφει τὴν ἀλήθειαν. Ὁ ἀντίπους τούτου, ὁ ἀπόλυτος ἰδεαλιστὴς ἀρνεῖται καὶ καταστρέφει (καὶ ὅταν δὲν τὸ ἀντιλαμβάνεται) τὴν ἱστορίαν. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ J o ë l προσπαθεῖ νὰ σταθῇ—(καὶ οὕτω ἐπανερχόμεθα εἰς ὅσα ἐτονίσσαμεν ἤδη προηγουμένως)—πέραν καὶ τῶν δύο αὐτῶν κατευθύνσεων.

Ἰδερχόμενος ὁ J o ë l εἰς τὸ δεύτερον εἰσαγωγικὸν κεφάλαιον τοῦ ἔργου του, κεφάλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξετάζει τὴν σχέσιν τῆς κοσμοθεωρίας πρὸς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, ἀρχίζει τὰς παρατηρήσεις του μὲ τὰς ἐξῆς φράσεις: «Εἰς τὸ διανοεῖσθαι ἀναπτύσσεται ἡ ζωὴ καὶ εἰς τὴν ζωὴν τὸ διανοεῖσθαι· ἐκάτερον τούτων καθοδηγεῖ τὸ ἄλλο καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ἄλλο, τῆς μεταβολῆς εἰς τὴν ζωὴν ἀντιστοιχοῦσης μᾶλλον ἢ ἦττον πρὸς τὴν μεταβολήν, ἢ ὁποῖα σημειοῦται εἰς τὸ διανοεῖσθαι. Ἡ ἀντιστοιχία αὐτὴ ἐκδηλοῦται ὅμως κυρίως μεταξὺ τοῦ ὑψίστου διανοεῖσθαι καὶ τῆς ὑψίστης ζωῆς: μεταξὺ κοσμοθεωρίας καὶ παγκοσμίου ἱστορίας». Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς πρέπει, κατὰ τὸν J o ë l, τὸ ἔργον τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας νὰ συμπίπτῃ πρὸς τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας. Τὶ εἶδους «φιλοσοφία τῆς ἱστορίας» πρέπει νὰ εἶναι ὅμως αὕτη;

Ὁ J o ë l ἐπιτίθεται δριμύτατα ἐναντίον ἐκείνων—(καὶ ἐννοεῖ τοὺς νεοκαντιανοὺς φιλοσόφους)—, οἱ ὁποῖοι ἐνεφάνισαν τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ὑπὸ τὴν στεγνὴν μορφήν «μῆς γνωσεολογίας τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης». Μᾶς διδάσκουν, λέγει ὁ J o ë l, πῶς λειτουργεῖ—καὶ δὴ μόνον καὶ μόνον τυπικῶς—ἡ συνέθεσις τοῦ ἱστορικοῦ ἐρευνητοῦ καὶ ὄχι πῶς λειτουργεῖ ἡ ἱστορία. Μᾶς

ἐπιδεικνύσυν τὰ «γυαλιά», μέση τῶν ἰσοίων δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τὴν ἱστορίαν καὶ ἐξαντλοῦνται εἰς τὸ νὰ ἐρευνοῦν καὶ νὰ «σκουπίζουσιν τὰ γυαλιά» αὐτὰ, ἐξαντλοῦνται εἰς αὐτὴν τὴν «ἐπαινετὴν» ἔττω ἐργασίαν, ἢ ἡποία ἕμεις ἀποτελεῖ ἀπλῆν «ὀπτικήν προπαρασκευὴν», «Διότι ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον τέλος πάντων ζητοῦμεν, δὲν εἶναι», τονίζει ὀρθότατα ὁ J oë l, «δὲν εἶναι τὰ γυαλιά· ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ζητοῦμεν, εἶναι νὰ ἴδωμεν μέσα αὐτῶν τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὅποια ἕμεις, ἀπὸ τὴν πολλὴν ἐρευνᾶν τοῦ πῶς πρέπει νὰ βλέπωμεν, δὲν φθάνουν. Οὕτω κατῴρθωσαν νὰ γράψουν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας χωρὶς ἱστορίαν, χωρὶς οὐδὲν ἱστορικὸν γεγονός, χωρὶς οὐδεμίαν ζωντανὴν μορφὴν νὰ ἔχουν ἐνώπιόν τινων».

Ἡ αἰσθητικὴ αὐτὴ γλῶσσα τοῦ J oë l εἶναι ἀπολύτως δικαιολογημένη, εἰάν λάθωμεν ὑπ' ἑψιν, ποῦ καὶ κῆς κατήντησεν ἢ παράδοσις τῶν Herder καὶ Hegel εἰς τὰς χεῖρας τῶν νεωτέρων φιλοσόφων. Ὅπως καὶ εἰς ἄλλους τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς φιλοσοφίας, οὕτω καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας συνέβη κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἐκαυτηριάζομεν ἤδη εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος σημειώματος καὶ ἀπὸ τὸ ὅποιον ἐπαιρηθήσαμεν ἀπηλλαγμένους ἐλαχίστους τῶν συγχρόνων φιλοσόφων, μετὰ τῶν ὁποίων προέχουσιν ἡμεῖς κατέχει, ὡς ἐτονίσσαμεν, ὁ J a s p e r s. Ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἄλλους κλάδους, οὕτω καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας, πλὴν τῶν () s w a l d S p r e n g l e r, K a r l J oë l καὶ ἐλαχίστων ἄλλων, ἀσχολοῦνται οἱ «φιλόσοφοι» μὲ τὴν συγκρότησιν ἑνὸς τυπικοῦ καὶ ἐπιφανεῖς τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως, ἑνὸς ἐστερημένου σκοπῆς καὶ ἀίματος σκελετώδους ὑποκειμένου, τὸ ὅποιον ὑποτίθεται ὅτι ζῆ καὶ βλέπει, ἐν ὀνόματι τῆς οὐσιαστικῆς ἀνυπαρξίας του, τὴν ἱστορίαν. Καὶ οὖν ἐννοοῦν ὅσοι ἐξαντλοῦνται εἰς αὐτὴν (καὶ μόνον εἰς αὐτὴν) τὴν ἐργασίαν, ὅτι ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος εἶναι τεταγμένος νὰ ἴδῃ, νὰ ἀποκαλύψῃ δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ νόημά της, ἢ τὴν ἴδῃ καὶ ὅταν ἀκόμη ὀρμηθῇ ἀπὸ ἐσφαλμένας τυπικᾶς καὶ μεθοδολογικᾶς προηποθέσεις. Αἱ ἐσφαλμένα εἰσὶν τυπικαὶ προηποθέσεις δὲν ἠμπόδισαν τὸν Herder, τὸν J a k o b B u r c k h a r d t καὶ τὸν () s w a l d S p r e n g l e r ἀπὸ τοῦ νὰ μᾶς ἀποκαλύψουν ὅσα οἱ ἐξαντλούμενοι εἰς τὸν ἔργον τῆς μεθοδολογικῆς προπαρασκευῆς δὲν κατῴρθωσαν, οὔτε ἢ κατῴρθωσαν εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα νὰ προσεγγίσουν κἄν. Καὶ δὲν ἢ τὸ κατῴρθωσαν, διότι, παρὰ τὴν μεθοδολογίαν τῶν, δὲν εἶναι ἀπλούστατα φιλόσοφοι καὶ πνεύματα δημιουργικὰ.

() K a r l J oë l δὲν ἀσχολεῖται σχεδὸν οὐδὲν μὲ μεθοδολογικὰς προηποθέσεις. Ηἰκάζεται—καὶ ἡ βία του εἶναι ἀπολύτως δικαιολογημένη—νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν οὐσιαστικὴν ἐρευνᾶν του. Ὅσα προτάσσει, ὅσα δηλαδὴ περιλαμβάνονται εἰς τὰ δύο εἰσαγωγικά του κεφάλαια, ἀποτελοῦν μᾶλλον—ὅπως φαίνεται ἄλλως τε καὶ ἐξ ἑσῶν εἰρημῶν ἀνωτέρω περὶ τοῦ πρώτου τῶν κεφαλαίων τούτων—ἐξιμολογήσεις, προκαταρκτικὰς ἀνιχνεύσεις, ἀναπνευστικὰς ἀσκήσεις διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ὁ

οὐσιαστικὸς τῆς φωνῆς τοῦ ἤχου. Εἰς τὸ δεύτερον συγκεκριμένως τῶν εἰσαγωγικῶν κεφαλαίων ἐπιχειρεῖ ὁ J o ë l νὰ θεμελιώσῃ προκαταβολικῶς—καὶ διὰ τὴν προκαταβολικὴν ἔμωσ αὐτὴν θεμελίωσιν χρησιμοποιεῖ ἱστορικὰ παραδείγματα καὶ ὄχι λογικὰς ἀφαιρέσεις—τὴν θεμελιώδη γραμμὴν, ἣ ὁποία διέπει τὴν ὅλην φιλοσοφικῶς ἱστορικὴν ἀνασκόπησίν του. Ἡ ἀρχή, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὀρμάται ὁ J o ë l, ἐπικαλούμενος κατ' ἐξοχὴν τοῦ Goethe τὴν μαρτυρίαν, εἶναι ἡ ἑξῆς: ὅτι, ὅπως εἰς ὁλόκληρον τὴν φύσιν, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τὸ «γίγνεσθαι» ἀναπτύσσεται ρυθμικῶς, τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ῥυθμοῦ ἐκδηλουμένου εἰς τὴν περισοδικὴν μετάβασιν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς συστολῆς εἰς τὴν διαστολήν, ἀπὸ τῆς συγκεντρώσεως εἰς τὴν ἀποκέντρωσιν, ἀπὸ τῆς ὁλοκληρώσεως εἰς τὴν διαφοροποίησιν, ἀπὸ τῆς τάσεως ὁδηλαδὴ πρὸς δημιουργίαν αὐστηρῶν καὶ τὸ ἄτομον καταπνιγουσῶν μορφῶν καὶ ἐνοτήτων εἰς τὴν τάσιν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, τὸν ἀτομικισμὸν καὶ τὴν ἄρσιν τῶν δεσμεουσῶν τὸ ἄτομον μορφῶν. Ἡ ρυθμικὴ αὕτη περιοδικότης δὲν ἐκδηλοῦται, κατὰ τὸν J o ë l, μόνον κατὰ τὰ μεγάλα ἐκεῖνα κοσμοϊστορικὰ διαστήματα, τὰ ὁποία ἐσημειώθησαν εἰς τὸν ὀρίζοντα μετὰ τὰ συνθηματικὰ γράμματα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Μεσαίωνα καὶ τῆς νεωτέρας ἐποχῆς. Ὡς πρὸς τὰ διαστήματα αὐτά, ἐπικαλούμενος ὁ J o ë l καὶ τὴν περίφημον θεωρίαν τοῦ Ferdinand Tönnies περὶ «κοινοῦτητος» καὶ «κοινωνίας», ὡς καὶ ἄλλας σχετικὰς διδασκαλίας, παραδέχεται, ὅτι ἡ ρυθμικότης εἶναι ἀναντιρρήτως δεδομένη. Κατὰ τὸν J o ë l ὅμως, ἐντὸς αὐτοῦ τούτου τοῦ πλαισίου ἐκάστης τῶν μεγάλων αὐτῶν ἐποχῶν καὶ παρὰ τὴν γενικωτέραν τάσιν τούτων ἢ μᾶλλον ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς γενικωτέρας τάσεως ἐκάστης ἐποχῆς ἐκδηλοῦται κατὰ διαστήματα συμπίπτοντα πρὸς τὴν διάρκειαν ἑνὸς αἰῶνος περιοδικότης καὶ ρυθμικὴ ἐναλλαγὴ τῆς κοσμοθεωρητικῆς τῶν ἀνθρώπων στάσεως μεταξὺ τῶν δυὸ ἀνωτέρω σημειωθεισῶν ἀντιθέτων κατευθύνσεων. Ἡ ἐναλλαγὴ πάντως αὕτη δὲν σημαίνει—καὶ τοῦτο τονίζεται ὑπὸ τοῦ J o ë l ἰδιαιτέρως—ἀπόλυτον οὐσιαστικὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἑνὸς αἰῶνος πρὸς τὸν ἄλλον, συγκεκριμένως πρὸς τὸν προηγούμενον καὶ ἐπόμενον του. Ὅλοι οἱ λαοί, κατὰ τὸν J o ë l, «ζοῦν μέσα εἰς ὄλους» καὶ «ὄλοι οἱ αἰῶνες μέσα εἰς ὄλους». Συμφώνως πρὸς τὴν ἀναντιρρήτως ὀρθοτάτην αὕτην ἀρχὴν, διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων αἱ ἐποχαὶ καὶ οἱ αἰῶνες ὄχι ἀπολύτως καὶ οὐσιαστικῶς, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον ὡς πρὸς τὸν ἰδιαιτέρον, ὡς ῥητῶς λέγει ὁ J o ë l, «τρονισμὸν» των. Μόνον λοιπὸν ὑπ' αὕτην τὴν περιορισμένην ἔννοιαν δέον νὰ νοηθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ J o ë l ὑποστηριζομένη περιοδικότης. Ἄλλως τε καὶ αὕτην τὴν περιορισμένην ἔννοιαν τῆς περιοδικότητος καὶ ρυθμικότητος ὑπεβάλλει ὁ J o ë l εἰς ἔτι μεγαλειότερον περιορισμὸν, τονίζων, ὅτι ἡ ἱστορία (καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς γενικωτάτας γραμμὰς τῆς) δὲν ἐξαντλεῖται εἰς τὸν ῥυθμὸν. Ἐὰν ἐξηγητεῖτο ἡ ἱστορία εἰς τὰς κυκλικὰς καὶ ρυθμικὰς τῆς κινήσεις, τότε δὲν θὰ ἀπετέλει ἀπλοῦστατα ἱστορίαν, δὲν θὰ ἐξέφευγεν αὕτη ἀπὸ τὰ ὄρια

της μηχανικής φύσεως. Διὰ τὴν εἶναι ὁ ρυθμὸς ἱστορικός, πρέπει ἡ ἐναλλαγή νὰ ἐκδηλοῦται διαρκῶς εἰς «δύναμιν» μεγαλειτέραν, πρέπει, παραπλεύρως εἰς τὴν μηχανικὴν τοῦ ρυθμοῦ, νὰ ὑπάρχη καὶ ἡ «δυναμικὴ τῆς ἀνατάσεως», τῆς προόδου καὶ δὴ τῆς προόδου εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου.

Δὲν ἴα ἐπιμελίσωμεν περισσότερο εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεωρίας τοῦ J. O. E. περί τῆς ἱστορικής κινήσεως. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ σκεφθῆ καὶ νὰ γράψῃ τις πολλὰ πρὸς συμπλήρωσιν, ἐν μέρει δὲ καὶ ἀντικρουτὴν τῆς θέσεως, ἀφ' ἧς ὁρίζεται ὁ J. O. E. Ἡ κριτικὴ μας ἰδίως ἴα ἠδύνατο καὶ ἴα ἔπρεπε νὰ στηριχθῆ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, τὴν ὅποیان ἀνήγαγεν ὁ Alfred Weber εἰς συστηματικὴν βάσιν τῆς ἱστορικής κοινωνιολογίας του, ἐπὶ τῆς ἀρχῆς δηλαδή, κατὰ τὴν ἰστορικὸν γίγνεσθαι, ἀνεξαρτήτως τῆς κυκλικῆς τυχῶν ἐναλλαγῆς τῶν κοσμοθεωρητικῶν τοῦ ἀνθρώπου στάσεων (ἐναλλαγῆς, ἢ ὅποια πράγματι σημειοῦται εἰς τὴν ἱστορίαν), πρέπει νὰ διακριθῆ, παρὰ τὴν ἐμπειρικῶς ἀδιαίρετον προβολὴν του, εἰς δύο χωριστὰς διαδικασίας καὶ κινήσεις (τὴν κίνησιν τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τὴν κίνησιν τοῦ τεχνικοῦ καὶ οικονομικοῦ ἀφ' ἑτέρου πολιτισμοῦ), ἐξ ὧν μόνον ἢ μία, ἢ ἀναφερομένη συγκεκριμένως εἰς τὸν τεχνικὸν καὶ οικονομικὸν πολιτισμόν, ἐκδηλοῦται ὡς πρόοδος. Εἶναι ὁμοίως ἀνάγκη νὰ ἐπιχειρηθῆ ἡ κριτικὴ αὐτὴ ἢ ὁμοίως ἄλλη κριτικὴ εἰς τὸ μέρος τοῦ J. O. E.: ἴα ἐδικαιούμεθα νὰ εἰπωμεν εἰς τὸν καλλιτέχνην, ὅτι τὸ ἀριστοτεχνικὸν πράγματι δημιουργημά του ἴα ἦτο «ἀριστερότερον», ἐάν ἐβασίζετο οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς κλασικῆς, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ρωμαϊτικῆς π. χ. δημιουργίας; Δὲν ἀρκεῖ ἀπλῶς, ὅτι ὁ J. O. E. κατώρθησε, παρὰ τὸ μονομέρως ἔστω ἢ ἀσαφῆς ἢ ἀφ' ὁμοίως ἄλλης ἐπιπέδου μειονεκτικὸν ὁριμητήριόν του, νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ κατὰ τρόπον ἀριστοτεχνικὸν οὐσιώδεις πλευρὰς τοῦ παγκοσμίου ἱστορικοῦ γίγνεσθαι; Δὲν ἀρκεῖ, ὅτι ἡ εἰκὼν, τὴν ὅποیان μᾶς παρέδωκεν, ἢ μικρὴ ἔστω εἰκὼν, εἶναι ἐνιαία, πλήρης, ἀληθῆς εἰς τὸν ἀπερίγραπτον σχεδὸν πλοῦτον τῆς καὶ πλουσίας εἰς τὴν ἀλήθειάν της; ἴα αὐτὰ ἀρκούν ἀσφαλῶς καὶ κάλλε κριτικὴ περιττεύει. ἴο ὁμοίως παρὰδειγμα εἰς τὴν τακτικὴν αὐτὴν μᾶς παρέχει ὁ ἴδιος ὁ J. O. E., ὁ ὅποιος, ἀπὸ «εὐλάθειαν», ὅπως λέγει, πρὸς ἀνάλογα μεγάλα ἐγχειρήματα, ὡς τὸ τοῦ S. Reinhold, δὲν συζητεῖ τὴν ὁρθότητα ἢ μὴ τοῦ θεωρητικοῦ τῶν ὁριμητηρίων. Καὶ ἀληθῶς: ἔργα, ὡς τὸ τοῦ S. Reinhold ἢ τοῦ J. O. E., ἰσχύουν καὶ ἔχουν ἀξίαν παραλλήλως πρὸς ἀλλήλα καὶ ἔταν ἀκόμη τὰ θεωρητικὰ πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔχουν τοποθετηθῆ, εἶναι διάφορα ἢ καὶ ἀντίθετα. ἴα ἀντίθεσις, ἢ ὅποια ὑπάρχει τυχὸν εἰς τὰ πλαίσια αὐτὰ, δὲν ἔχει σημασίαν διὰ τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενόν των. ἴο οὐσιαστικὸν συγκεκριμένως περιεχόμενον τοῦ ἔργου τοῦ J. O. E. «ἀξιῶσι» καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν ἀρχῶν, ἀφ' ὧν ὁριμήθη αὐτὸς καὶ περὶ ὧν ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος. Διὰ τὸ οὐσιαστικὸν ὁμοίως περιεχόμενον τοῦ ἔργου τούτου οὐδὲν ἐλέχθη ἀνωτέρω, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῆ. ἴα ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος δὲν ἴα κατορθώσῃ νὰ ἔλθῃ εἰς ἀμεσον πρὸς αὐτὸ ἐπαφήν, ἴα μείνῃ εἰς τὴν πνευματικὴν ζωνὴν του πτωχότερος, πολὺ πτωχότερος ἐκεῖνου, ὁ ὅποιος εἶχε τὴν τύχην νὰ τὸ ἀφομοιώσῃ!